

V **Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami** (Ur. l. RS, št. 54/2000) so otroci s posebnimi potrebami opredeljeni v naslednjih skupinah: otroci z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni otroci, gluhi in naglušni otroci, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja in otroci z motnjami vedenja in osebnosti. V Pravilniku o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami ter o kriterijih za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami so otroci z motnjami v duševnem razvoju posebej opredeljeni na naslednji način:

„Otroci z motnjami v duševnem razvoju imajo znižano splošno ali specifično raven inteligentnosti, nižje sposobnosti na kognitivnem, govornem, motoričnem in socialnem področju ter pomanjkanje veščin, kar se odraža v neskladju med njihovo mentalno in kronološko starostjo.“ (Ur. l. RS, št. 54/2003)

Otroci z motnjami v duševnem razvoju se razlikujejo:

Otroci z lažjo motnjo v duševnem razvoju, otroci z zmerno motnjo v duševnem razvoju, otroci s težjo motnjo v duševnem razvoju, otroci s težko motnjo v duševnem razvoju.

V **posebnem programu** se v skladu s slovenskimi predpisi lahko izobražujejo otroci z zmernimi, težjimi in težkimi motnjami v duševnem razvoju ter otroci, pri katerih se v času šolanja pojavi potreba po vključitvi v rehabilitacijske programe. Ko zaključijo izobraževanje, imajo možnost vključitve v varstveno delovni center.

Izobraževanje v posebnem programu je sestavljeno iz več stopenj in se nadaljuje po polnoletnosti učenca. Glede na starost postanejo odrasle osebe, zato je potrebno, da se to v komunikaciji upošteva.

1.1. Izobraževanje otrok s posebnimi potrebami in zakonodaja, ki to področje ureja

Zakon o osnovni šoli (Ur. l. RS, št. 12/1996) določa, da morajo biti otrokom s posebnimi potrebami zagotovljeni ustrezni pogoji za njihovo vzgojo in izobraževanje.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur. l. RS, št. 54/2000) določa tudi vrsto programov, v katerih se otroci s posebnimi potrebami izobražujejo: program za predšolske otroke s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, prilagojen program za predšolske otroke, izobraževalni program s prilagojenim izvajanjem in z dodatno strokovno pomočjo, prilagojen izobraževalni program, posebni program vzgoje in izobraževanja in vzgojni program.

V **Pravilniku o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami ter o kriterijih za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami** (Ur. l. RS, št. 54/2003) je določeno, kateri otroci se lahko usmerijo v posebne programe vzgoje in izobraževanja. To so otroci z zmernimi, težjimi in težkimi motnjami v duševnem razvoju ter otroci, pri katerih se v času šolanja pojavi potreba po vključitvi v rehabilitacijske programe. V posebni program se učenci vključijo na osnovi odločbe o usmeritvi. Zavod za usposabljanje, v katerem sem zaposlena, izvaja dva programa vzgoje in izobraževanja za učence z motnjo v duševnem razvoju: vzgojo in izobraževanje po prilagojenem izobraževalnem programu ter vzgojo in izobraževanje po posebnem programu.

V skladu z Zakonom o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur. l. RS, št. 54/2000) mora šola oziroma zavod najkasneje v roku 30 dni po vključitvi otroka s posebnimi potrebami izdelati zanj **individualizirani program vzgoje in izobraževanja**.

1.2. Osnovne značilnosti izobraževanja v posebnem programu vzgoje in izobraževanja

Posebni program vzgoje in izobraževanja je sestavljen iz več delov (Strokovni svet RS, 2005):

- obvezni del, ki traja 9 let (prva, druga in tretja stopnja posebnega programa);
- možnost podaljšanja, ki traja največ tri leta (četrta stopnja posebnega programa);
- nadaljevalni (za učence neobvezni) del, ki traja največ tri leta (peta stopnja posebnega programa);
- usposabljanje za življenje in delo, ki traja največ pet let.

Cilji obveznega, nadaljevalnega in neobveznega dela programa so: spodbujati otrokov razvoj na zaznavnem, gibalnem, čustvenem, miselnem, govornem in socialnem področju, navajati učence na skrb za zdravje in samostojno življenje, pridobivati osnovna znanja in spretnosti ter jih navajati na čim bolj aktivno, delno samostojno vključevanje v okolje.

Program usposabljanje za življenje in delo je namenjen predvsem usposabljanju za življenje, usposabljanju za delo in postopnemu vključevanju v delo. Skupina oseb z zmerno, težjo in težko motnjo je izredno heterogena. Delo z njimi poteka zato na vseh stopnjah v skladu z individualiziranim programom za vsakega učenca posebej, potrebno pa je tudi, da se v skladu s svojimi zmožnostmi aktivno vključujejo v oblikovanje individualiziranega programa. (Strokovni svet RS, 2005)

1.3. Pravice s področja socialnega varstva in vključitev v varstveno delovni center

Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (Ur. l. RS, št. 41/83) določa, da se s tem zakonom urejajo oblike družbenega varstva

1.) zmerno, težje in težko duševno ter

2.) najtežje telesno prizadetih oseb, ki se ne morejo usposobiti za samostojno življenje in delo in pri katerih je ugotovljeno, da je prizadetost nastala v otroški oz. mladostni dobi do dopolnjenega osemnajstega leta starosti oziroma v času rednega šolanja, vendar najdlje do dopolnjenega šestindvajsetega leta starosti.

Oblike družbenega varstva po tem zakonu so: **varstvo v splošnih ali posebnih socialnih zavodih** (razlikujemo dnevno varstvo, občasno varstvo z nastanitvijo in oskrbo v zavodu, stalno varstvo z nastanitvijo in oskrbo v zavodu), **varstvo v drugi družini, nadomestilo za invalidnost ter dodatek za tujo nego in pomoč.**

Osebe pridobijo **pravico do nadomestila** z dopolnjenim osemnajstim letom starosti oziroma z dnem ugotovitve invalidnosti, če je bila ta ugotovljena kasneje. S pridobljenim statusom invalidnosti pridobijo učenci z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju s to starostjo možnost **vključitve v varstveno delovni center – 18 let.**

Zakon o socialnem varstvu (Ur. l. RS, št. 36/04) določa socialno varstvene storitve, med katere sodi tudi **vodenje, varstvo ter zaposlitev pod posebnimi pogoji.** Do te storitve pa so v skladu s Pravilnikom o standardih in normativih socialno varstvenih storitev (Ur. l. RS, št. 125/04) **upravičene odrasle osebe z motnjami v duševnem razvoju in odrasle osebe z več motnjami.** Glede na motnje v duševnem razvoju pravilnik navaja, da so to lahko osebe z lažjo, zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju. Odrasle osebe z več motnjami pa so osebe z motnjami v duševnem razvoju, pri katerih so prisotne še osebne motnje ali težje senzorne motnje in osebe, ki imajo prirojene ali pridobljene poškodbe gibalnega aparata, centralnega ali perifernega živčevja (s poškodbami glave).

Storitev vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji izvajajo varstveno delovni centri. Uporabnikom, ki so k njim vključeni, nudijo osnovno in socialno oskrbo. Osnovna oskrba vključuje bivanje, prehrano, tehnično oskrbo in prevoze. Socialna oskrba zajema vodenje, varstvo ter zaposlitev pod posebnimi pogoji.

Vodenje vsebuje pripravo, izvajanje in spremljanje individualnih programov, pomoč pri reševanju osebnih in socialnih stisk, vzdrževanje in skrb za socialne stike in vključevanje v okolje, ohranjanje

in pridobivanje samostojnosti in kognitivnih sposobnosti, sodelovanje z uporabnikom in njegovimi svojci, sodelovanje z drugimi strokovnimi delavci in organizacijami, organiziranje kreativnih dejavnosti za uporabnike.

Varstvo vsebuje spremljanje, podporo in zagotavljanje občutka varnosti, nudenje pomoči pri vzdrževanju osebne higiene in opravljanju fizioloških potreb, pomoč pri gibanju, hoji, slačenju, oblačenju, komunikaciji in orientaciji, varstvo pri prihodih in odhodih ter spremstvo pri morebitnih prevozih.

Zaposlitev pod posebnimi pogoji vsebuje take vrste dela oziroma zaposlitve in ustvarjalnih dejavnosti, ki naj uporabnikom omogočajo ohranjanje pridobljenih in širitev novih znanj ter delovnih spretnosti, delovnih navad, zagotavljanje pogojev za varno delo, uvajanje v delo, prilagajanje delovnih pripomočkov in strojev zmogljivostim upravičencev. Pridobljena sredstva od prodaje izdelkov oziroma zaslužka so namenjena nagradam upravičencev in za višjo kvaliteto dela ter bivanja.

Učenci z zmerno, težjo ali težko motnjo v duševnem razvoju motnjo imajo tako po zaključku izobraževanja v skladu z zakonodajo (Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb, Zakon o osnovni šoli, Zakon o socialnem varstvu, Pravilnik o standardih in normativih socialno varstvenih storitev, v nadaljevanju zakonodaja), naslednje možnosti:

- 1.) ostanejo lahko v domačem okolju in se vključijo v katerega od varstveno delovnih centrov zaradi izvajanja storitve vodenje, varstvo in zaposlitve pod posebnimi pogoji,
- 2.) lahko pa se vključijo v drugo obliko institucionalnega varstva.

Ker so to učenci z zmerno, težjo ali težko motnjo v duševnem razvoju, imajo v skladu z zakonodajo tudi v odrasli dobi določene pravice, ki so zajete predvsem v socialno varstveni zakonodaji.

Ko se izobraževanje zaključi, se spremeni oblika dotedanje »družbene skrbi« oziroma vodenja učencev. Z osemnajstim letom starosti pridobijo status odraslih polnoletnih oseb, ki pa zaradi svoje prizadetosti še vedno potrebujejo posebno družbeno skrb. Ta se nadaljuje, vendar je drugačna, prilagojena njihovim spremenjenim potrebam. Večina od njih formalnopravno obdrži status »otroka«, saj je v praksi pogosto, da imajo njihovi starši podaljšane roditeljske pravice.

V praksi to lahko pomeni, da se večina, nekoč učencev, vključi v enega od varstveno delovnih centrov.

Vključitev v varstveno delovni center je možna pri starosti osemnajstih let, v tem obdobju pa se učenci še izobražujejo oziroma imajo še to možnost v skladu s šolsko zakonodajo. V praksi se v zvezi z vključitvijo v varstveno delovni center pojavijo še druge težave, vendar je pogosto med najpomembnejšimi ena: dobiti morajo ustrezno prosto mesto, da se sploh lahko vključijo. Na vključitev dejansko lahko čakajo leta, saj je prostih mest glede na potrebe vedno premalo. Problematika pomanjkanja prostora vpliva na ves proces vključitve v varstveno delovni center, zlasti pa na načrtovanje vključitev.

